

ЧЛАНЦИ

Петар ВЛАХОВИЋ*

АНТРОПОЛОШКЕ ОДЛИКЕ ЦРНОГОРАЦА

- прилог проучавању -

У спомен академику др Божини Ивановићу,
професору Универзитета, великом и недостижном
прегаоцу на проучавању ове проблематике
Петар Влаховић

1

Циљ овог прилога је да скрене пажњу на нека питања и проблеме који са антрополошког становишта указују на обликовање људских популација у Црној Гори. Међу тим питањима су открића трагова човјековог живота на просторима Црне Горе, антрополошка идентификација појединих етничких заједница, осврт на њихове антрополошке одлике, указивање на антрополошке одлике савремених црногорских популација и њихово мјесто у антрополошкој слици Европе и Свијета.

Основу и полазиште за указивање на поменуте проблеме представља богата литература о Црној Гори и њеном становништву, археолошка открића и анализе остеолошког материјала са територије Црне Горе. Овакав приступ ће олакшати да се цјеловитије сагледа динамика и укаже на промјене до којих долази у црногорским популацијама под дејством природних, историјских, друштвених и других биотичких и абиотичких чинилаца у минулом и нашем времену. Тежња је да се и са становишта историјске антропологије потпуније сагледа ток настанка и развој црногорске етничке заједнице.

2

Најстарији трагови човјековог живота у Црној Гори потичу из Црвене стијене, у селу Петровићима, код Никшића. Живот на овом локалитету, са најдубљим културним слојевима у Европи, отпочео је прије 180.000 година и трајао је до гвозденог доба (X-V вијек прије нове ере).

* Аутор је академик ЦАНУ.

Поред Црвене стијене на подручју Црне Горе откривено је више од 30 локалитета који свједоче о животу праисторијских популација на данашњим црногорским просторима¹.

Палеолитски човјек, према материјалној култури која је откривена у Црној Гори, бавио се сакупљањем хране и ловом. Уз то, очигледно, био је творац "оруђа за прављење оруђа", што је, његовом наследињу у неолиту, помогло да се, уз сакупљање хране, лов и риболов, бави примитивном (мотичком) земљорадњом, гајењем животиња, употребом брушених (глачаних) оруђа, изградом посуђа од керамике и сталним настањивањем². На овај начин ондашњи човјек је битно утицао на развој сопствене врсте и умногоме себе учинио независним од природе у којој је живио и која га је окруживала. Стекао је сазнања која су му олакшала прилагођавање преко кога је временом утицао и на обликовање сопственог биофизичког изгледа.

Најстарији антрополошки - остеолошки - материјал у Црној Гори, према досадашњим налазима, потиче из епохе енеолита. О томе свједочи налаз са обала Цијевне из Мијеле код Вирпазара у Зети који показује да су се у то вријеме покојници сахрањивали у згрченом положају³.

Друга серија која је послје претходне пронађена потиче из једне камене гомиле из првог миленијума прије нове ере, која је откривена недалеко од Црвене стијене у селу Петровићима (Бањани) код Никшића⁴. Овове се прикључује група од око 200 скелета која је откривена послје снажног земљотреса 1979. године у једној античкој некрополи у Будви (VI до II вијека прије нове ере). Становништво из овог периода се по антрополошким особинама уклапа у општу раноевропску, старобалканску, илирску и предгрчку заједницу.

Антрополошки материјал из Велике Груде (Котор) потиче из бронзаног доба (1400-1200. године прије нове ере) и свједочи да је у то вријеме становништво било хетерогеног антрополошког састава јер је посједовало кромањонске, нордијске и медитеранске антрополошке одлике⁵.

Антрополошки материјал из римског периода, који је археолошки добро проучен, за антропологију у Црној Гори није очуван. За сада постоје само четири лобање из Будве⁶. Ни из раног словенског периода нема антрополошког материјала. Разлог за то је што су Словени спаљивали

¹ Б. Ивановић, *Антропогенеза и адаптација Црногораца*, Гласник Антрополошког друштва Југославије, св. 35, Београд 2000, 34; Ч. Марковић, *Неолиит Црне Горе*, Београд 1985.

² Б. Ивановић, *Праисторијско становништво на простору Црне Горе и њихове антрополошке особине*, Гласник Антрополошког друштва Југославије, св. 33, Београд 1997, 33.

³ Б. Ивановић, *Црна Гора и Црногорци у антрополошкој литератури на крају XX вијека*, Гласник Антрополошког друштва Југославије, св. 34, Београд 1998-1999, 20; *Црвена стијена*, Зборник радова, Никшић 1975.

⁴ Б. Ивановић, *Праисторијско становништво на простору Црне Горе и њихове антрополошке особине*, Гласник Антрополошког друштва Југославије, св. 33, Београд 1997, 40.

⁵ Б. Ивановић, *Антропогенеза и адаптација Црногораца*, Гласник Антрополошког друштва Југославије, св. 35, Београд 1999-2000, 37.

⁶ Исто, 39.

вали своје покојнике све до прихватања хришћанства, које је настојало да се покојници сахрањују. Али, налази са Ђипура на Цетињу, који припадају раздобљу од XV до краја XVII вијека, на најбољи начин показују ток фомирања савременог антрополошког облика Црногораца.

3

Једно од питања на које треба обратити пажњу са културно-историјске стране, када је ријеч о антрополошким одликама Црногораца, јесте антрополошка идентификација појединих етничких заједница које су живјеле на просторима данашње Црне Горе. Ово утолико прије што остеолошки материјал, боље од било чега другог, свједочи о животу одређене популације и у просторним и у временским оквирима. Антрополошки материјал, до кога се до сада дошло у Црној Гори, омогућава да се на просторима Црне Горе издвоје илирска, римско-влашка и словенска етничка заједница.

Праисторијске скелетне серије, иако малобројне, омогућавају да се у енеолиту, на територији Црне Горе, издвоји аутохтоно и досељеничко становништво које је било долихокрано са благо наглашеним надочним луцима и слабо развијеним чеоним квргама.⁷

На прелазу из бронзаног у гвоздено доба (II до I миленијум прије нове ере), по културним слојевима који су у Црвеној стијени очувани, види се да се становништво из овог периода уклапало у општу културну раноевропску, старобалканску, предгрчку заједницу у којој се задржавају старе локалне старобалканске пелазгијске популације. Оне дочекују и укључују се у промјене до којих долази због познатих "егејских сеоба", послије чега се дефинитивно разграничавају и издвајају Илири на западу и Трачани на истоку Балканског полуострва⁸.

Налази са локалитета у Петровићима код Никшића, Мијеле на путу Подгорица - Бар и некрополе Веље ледине у селу Гостиљу (Доња Зета), из трећег и другог стољећа старе ере, указују на илирски етнички супстрат. Ово потврђују и илирске лобање из касног гвозденог доба из Будве (VI-V вијек прије нове ере) које су типичне за читав илирски простор од Шпаније до Предње и Средње Азије. Ово становништво је припадало долихоидном типу са индексом главе 71,1 до 72,6 код мушких и 70,7 до 80,8 код женских особа. Чеоне кости су им биле релативно широке, очне орбите ниске, лица уска и ниска, јагодичне ширине мале, подносја веома висока, што потврђује њихову припадност медитеранском антрополошком типу који се антрополошки веома много разликује од црногорских популација⁹. Ово становништво, као што се види, било је медитеранског типа и посједовало је морфолошке особине које су биле карактеристичне за древне људске формације јужне, односно медитеран-

⁷ Б. Ивановић, *Праисторијско становништво на простору Црне Горе и њихове антрополошке особине*, Гласник АДЈ, св. 33, Београд 1997, 41.

⁸ *Историја Црне Горе*, књ. I, Титоград 1967, 74-75; Б. Ивановић, *Антропогенеза и адаптација Црногораца*, Гласник АДЈ, св. 35, Београд 1999-2000, 37.

⁹ Б. Ивановић, *Праисторијско становништво на простору Црне Горе и њихове антрополошке особине*, Гласник АДЈ, св. 33, Београд 1997, 41.

ске, гране Европљана.¹⁰ Илири се на овај начин сукцесивно антрополошки повезују са протоилирским становништвом из епохе бронзе које је живјело на југу Европе и припадало медитеранском подручју. Ово потврђују и остаци материјалне културе па се и на тај начин илирски антрополошки комплекс издваја у посебну цјелину. Томе припадају и поједина илирска племена као што су Пирусти у Црногорском приморју, Лабеати око Скадарског језера, Доклеати у Дукљи, Аутаријати у Полимљу и Потарју и друга.

На подручју Црне Горе откривени су многи локалитети из римског периода. Многи од њих су археолошки солидно проучени па и неке римске некрополе. Само у југоисточном дијелу Дукље, најрепрезентативнијем и најочуванијем римском граду у Црној Гори, на чијем се проучавању у најновије вријеме мало ради, нађено је и археолошки обрађено 339 гробова са спаљеним и инхумираним покојницима. Сахрањивање је на овом локалитету вршено од почетка првог до шездесетих година четвртог вијека нове ере¹¹. Али, антрополошки су из римског периода у Црној Гори једино проучене двије женске и двије мушке лобање из некрополе у Будви. Без обзира на то што су биле у веома трошном стању, ипак се на тој основи може закључити да је ова популација припадала долихоидном становништву¹².

Власи се сматрају потомцима Илира. Сврставају се у представнике старог балканског становништва које је учествовало у етничкој структури не само на територији Црне Горе него и знатно шире у сусједним високопланинским областима на Балканском полуострву¹³. Одликује се долихокранија, уско и релативно високо лице, оштар хоризонтални профил, нос који упадљиво иступа из равни лица. Овај антрополошки облик се распростире по читавом некадашњем илирском ареалу, од Шпаније на западу, дуж Медитерана, до средње Азије на истоку¹⁴.

Словени припадају европским популацијама које су на територију Црне Горе приспјеле у раном средњем вијеку. Прокопије, византијски хроничар, је средином VI вијека нове ере, када се срео са Словенима, запазио да су "сви високи и необично јаки, а у погледу боје тела и косе нису ни одвећ бели, односно плави, нити сасвим прелазе у црно, него су сви риђи". Византијски цар Маврикије се, када је први пут 591. код Хераклеје видио Словене, задивио њиховом импозантном стасу, добрим тјелесним димензијама и складним пропорцијама. Била је то очигледно веома

¹⁰ В. П. Алексеев, П. Влахович, Б. Ивановић, *К морфологическој карактеристици иллиријског населенија Черногорици*, Совјетскаја етнографија, 6, Москва 1985, 50-52.

¹¹ А. Цермановић-Кузмановић, Ол. Жижих-Велимировић, Д. Срејовић, *Анџичка Дукља, некропола*, Цетиње 1957.

¹² Б. Ивановић, *Анџиројогенеза и адапџиација Црногорца*, Гласник АДЈ, св. 35, Београд 2000, 39.

¹³ Т. И. Алексеева, Г. В. Лебединскаја, *Анџиројологическиј облик средновековних Влахов в сравниџелном освещении (по материјалам некрополи XV в. Мисџихали, Герцеџовина)*, Гласник Антрополошког друштва Југославије, св. 37, Београд 2002, 49.

¹⁴ Т. И. Алексеева, Г. В. Лебединскаја, наведени рад, 51.

уочљива разлика између тамнопутих и растом ниских Хелена (по нашем Грка), Трако-Романа и Илиро-Романа и дошљака са сјевера. Изглед Јужних Словена видно се разликовао од становништва које су затекли на Балканском полуострву и такав остао све до продора Турака, када се од XV вијека наовамо, послје мијешања са домородцима, лагано губе антрополошке особине са којима су Словени дошли из матице¹⁵.

Основне антрополошке одлике Словена могу се пратити тек послје VIII вијека када постепено напуштају спаљивање покојника и прелазе на њихово сахрањивање. Словене одликује дуга и уска глава (долихокранија), раст средње висине, повећа бизигоматична ширина, уско лице и велики истурени нос.¹⁶ Словенске популације са оваквим антрополошким одликама насељавале су и Црну Гору, али су се оне, као и у другим крајевима Балканског полуострва, постепено мијењале под дејством биотичких и абиотичких чинилаца.¹⁷

Црногорци по својим антрополошким одликама заузимају посебно мјесто на антрополошкој карти Европе и Свијета. Због тога су током читавог XX вијека били и остали у центру антрополошких проучавања европских и других научника.

Проматрања и анализе црногорског биофизичког изгледа омогућили су егзактним антропометријским мјерењима да се крајем XIX вијека, по црногорским антрополошким одликама, издвоји посебна "динарска раса", чије одлике, о којима ће напријед бити више ријечи, и сада привлаче пажњу антрополошке научне јавности.

4

Први подаци о црногорском биофизичком изгледу потичу из XVI вијека. Фра Серафино Раци је још 1595. године описао становнике динарског побрђа и уочио да су високог стаса, дугуљастог лица, бијеле и ружичасте пути са развијеним тијелом.¹⁸ Сличне импресије оставио је фра Алберто Фортис (1774). Описао је динарско становништво, које га је привукло својим изгледом, око Вргорца, Равних Котара, Сињског и Книнског поља.¹⁹ Ипак, најпотпуније податке о антрополошким одликама Црногораца оставио је Јан (Иван) Деникер, који је као антрополог, путујући 1880. по Далмацији и Црногорском приморју, уочио и описао биофизичке разлике између становништва сјеверне (копнене) Далмаци-

¹⁵ *Византијски извори за историју народа Југославије*, Српска академија наука и уметности, посебна издања књ. ССХLI, Византолошки институт, књ. 3, Београд 1955, 29; П. Влаховић, *Јужни Словени у светлу биофизичке антропологије (прилог брахикефализацији и динаризацији)*, Гласник Антрополошког друштва Југославије, св. 36, Београд 2001, 6.

¹⁶ Т. И. Алексеева, у: *Восточние Славяне, антропологија и етническаја историја*, Москва, Научниј мир, 2002, 309.

¹⁷ П. Влаховић, Б. Ивановић, *Природна средина и њен значај за екологију становништва Црне Горе*, Гласник Антрополошког друштва Југославије, св. 34, Београд 1998-1999, 135.

¹⁸ П. Влаховић, *Динарски тип и његове антрополошке карактеристике*, Гласник Антрополошког друштва Југославије, св. 34, Београд 1998-1999, 67.

¹⁹ Исто, 67.

је и црногорског становништва у Боки Которској (Котор). Деникер је, проматрајући Црногорце, запазио да се они у оквиру европског становништва, по биофизичким одликама, могу издвојити у посебну расну заједницу коју је он обиљежио појмовима "јадранска" или "динарска раса", која је под овим именом ушла у антрополошку научну литературу. У каснијим истраживањима и анализама видјело се на скелетним популацијама да динарски тип има свој аутохтони развој који сеже у праисторију, о чему ће напријед бити више ријечи. За Деникера је, између осталог, то била "race brune, brachycephale de grande taille, apellée Adriatique ou Dinarique". Међутим, назив "јадранска" је убрзо напуштен због тога што је запажено да су поједине антрополошке одлике (висок стас, брахикранија, издужено и широко лице, кожа мат бијела, коса тамна) раширене у јадранском залеђу, прије свега по Црној Гори и осталом динарском планинском простору и шире па је због тога назив "динарска раса", као оправданији и адекватнији, устаљен у науци.

Деникерову динарску расу, коју је идентификовао на црногорским антрополошким одликама, издваја висок раст (167-172 цм), високо сведена и округласта, брахикефална глава (индекс 85-86), смеђа или црна таласаста коса, тамне очи, праве обрве, издужено лице, танак, прав или орловски повијен нос, благо преплануо тен. Исте особине, закључује Деникер, мало ублажене, срећу се и код популација на ширем европском простору "и вероватно међу Албанцима и становницима Србије"²⁰. Због тога су Црногорци, све до недавна, сматрани, као што су и били, за најтипичније представнике динарске расе²¹.

Динаризација као систем епохалних промјена у развоју човјековог антрополошког изгледа, брахикранизација и грацилизација били су релативно дуги процеси. Динаризација је прво примијећена на ранонеолитским и мезолитским скелетним популацијама у Ђердапском подунављу (Лепенски вир, Власац и други) и његовом залеђу²², као и по сјеверозападној Европи, Данској и Сјеверној Африци. Према томе може се закључити да је један од центара за развој савременог динарског типа био на Балканском полуострву, гдје је овај процес као аутохтон добио посебна обиљежја у Црној Гори и постао препознатљив на ширем динарском планинском простору.²³

Динарски комплекс који је заступљен код Црногораца, за разлику од медитеранског који је био заступљен код Илира, биофизички при-

²⁰ Ј. Деникер, *Расе и народи на земљи*, ЦИД, Подгорица 2002, 270-271.

²¹ Упореди: Б. Ивановић, *Њеџош, антрополошки ајлас*, Универзитет Црне Горе, Подгорица 2002, 85.

²² Ж. Микић, *Антрополошка структура становништва Србије*, Етно-антрополошки проблеми - монографије, књ. 4, Београд 1988, 116.

²³ В. П. Алексејев, П. Влаховић, Б. Ивановић, *К морфолошкој карактеристике илирског насељенија Черногорци*, Советскаја етнографија, 6, Москва 1985, 55; Ж. Микић, *Антрополошка структура становништва Србије*, Београд 1988, 116; Б. Ивановић, *Антропогенеза и адијација Црногораца*, Гласник АДЈ, св. 35, Београд 2000, 36; П. Влаховић, *Динарски тип и његове антрополошке карактеристике*, Гласник АДЈ, св. 34, Београд 1998-1999, 67-68; Т. И. Алексејева, Г. В. Лебединскаја, наведени рад у Гласнику АДЈ, св. 37, Београд 2002, 53.

пада и генетски се може везати са кругом масивних мезолитских и рано-неолитских европских популација које су својевремено живјеле у Ђердапском подунављу и у његовом ширем залеђу. Због тога се савремене црногорске популације антрополошки разликују од Илира, који су припадници медитеранског антрополошког типа.

Антрополошки материјал из Петровића код Никшића, Мијеле код Вирпазара и из Будве, који припада илирском периоду, указују да су ове популације посједовале изразите медитеранске антрополошке одлике које се разликују од динарског антрополошког комплекса, који визуелно, а можда и генетски, припада раним ђердапским и другим европским праисторијским популацијама²⁴.

Средњовјековне популације из Црне Горе се, за разлику од праисторијских, посебно цетињска са Ђипура (XV-XVIII вијек), по својим биофизичким одликама разликују од оновремених словенских и несловенских етничких заједница и народа. То се уочава по изразитој брахикранији и екстремно великим бизигоматичним вриједностима, као и по другим биофизичким параметрима. Параметри лица су изнад свих просјечних вриједности других европских популација. Ширина лобање, њена висина, јагодична ширина, брахикефалија и лобањски индекси надмашују вриједности свих словенских и осталих етничких заједница Европе²⁵. Због тога црногорске популације по својим антрополошким одликама заузимају посебно мјесто на антрополошкој карти Европе.

5

Црногорци су, као што је већ речено, сврстани у типичне представнике динарског типа, што они у основи и јесу. Антрополози који су проучавали динарски тип уочили су да савремене Црногорце одликују висок раст, снажно (корпулентно) тијело, брахикранија, глава са оштро засјеченим затиљком, дугачко и широко лице, прав или орловски повијен нос, масивна доња вилица са правим виличним углом, коса тамне или тамносмеђе боје, често риђа или црвенкаста, очи тамне, мјешовите и свијетле боје, кожа тамнија, средње обојена. Дакле, заступљена је свака од особина по којима је крајем XIX вијека издвојен и описан динарски расни тип. Али, код савременог црногорског становништва се, поред уобичајених динарских, запажају и неке атипичне карактеристике које нијесу динарске, посебно међу популацијама које живе или су живјеле у планинским подручјима. То су запазили и истакли сви антрополози који су црногорске популације проучавали непосредно.

Међу атипичним динарским особинама код савремених црногорских популација се уочава веома крупна глава, веома крупно тијело, пре-

²⁴ Упореди: В. П. Алексеев, П. Влаховић, Б. Ивановић, *К морфолошкој карактеристике илиријског насељенија Черногорије*, Советска етнографија, 6, Москва 1985, 54-55; Т. И. Алексеева, Г. В. Лебединскаја, у Гласнику Антрополошког друштва Југославије, св. 37, Београд 2002, 52.

²⁵ Б. Ивановић, *Ђипур, цетињска некропола и скелетна популација*, Подгорица 1998, 95 и даље; Б. Ивановић, *Антропогенеза и адаптација Црногораца*, Гласник АДЈ, св. 35, Београд 1999-2000, 40-42.

широко лице и превише за динарски тип риђих тонова. Поред тога има доста очију свијетлотамне боје. Све ове особине, о којима је напријед ричеј су неубичајене за динарски расни тип²⁶. Због тога су антрополози, који су непосредно проучавали црногорске популације, запазили, издвојили и описали неколико локалних црногорских антрополошких варијетета динарског типа.

Јан Валшик, чешки антрополог, је 1937. године објавио у Паризу резултате својих истраживања са Жабљака и из Пљеваља. На основу ових проучавања Ј. Валшик је издвојио посебан *дурмиторски пооднији* динарског типа који карактерише висок или врло висок стас, велика хипербрахицефална глава, очи црне или плаве боје, црна или свијетло мрка коса, прав или орловски (кукаст) повијен нос и лице које изненађује великом ширином. Истраживања су извршена на становништву оба пола уз помоћ стандардног (Мартиновог) антропометријског инструмента-ријума²⁷.

Кун (С. S. Coon), амерички антрополог, је 1939. године у књизи "*Раса Европје*", у динарској популацији издвојио *стариоцрногорски пооднији* који је (по Куну) концентрисан сјеверно од Скадарског језера у југозападном планинском вијенцу Старе Црне Горе. Проматрајући око 800 особа Кун је утврдио њихову надпросјечну висину (177 цм) и највећу тјелесну тежину (72 кг) у поређењу са другим европским популацијама. Поред високог стаса и велике тјелесне масе, овај староцрногорски подтип од осталих издаја крупна глава са равно засјеченим потиљком, веома широко лице на коме штрче јагодичне кости и велики задебљали нос, као и релативно опуштене обрве са примјетно наглашеним гонијалним угловима. Куновом уочавању динарских атипичности придружује се боја косе са риђим тоновима и свијетла боја очију. Кун је претпоставио да се ова атипичност динарске расе код становништва подловћенске Црне Горе може сматрати остатком или поновном појавом брахикранизације, која је одликовала популације горњег палеолита, што су у новије вријеме потврдили налази из Подунавља и других локалитета са Балканског полуострва²⁸.

Арис Пуљанос, познати грчки антрополог, по истраживањима која је објавио 1976. године, доказује да су Дурмиторци са Жабљака растом највећи људи у Европи (173,5 цм). Поред тога имају, слично старобалканским Епиротима, широке главе (индекс 86,73) и велику бизигоматичну ширину (149 мм), највећу у Европи. Широке, упадљиве јагодице се комбинују са примјетним гонионима. Због тога Пуљанос савремене црногор-

²⁶ Б. Ивановић, *Њеџош, антрополошки атлас*, Подгорица 2002, 86.

²⁷ Упореди: Ј. Валшик, *Etudes anthropologiques sur les Monténégrins du Durmitor*, L'Anthropologie, 47, 3-4, Парис 1937; Б. Ивановић, *Црна Гора и Црногорци у антрополошкој литератури на крају XX вијека*, Гласник АДЈ, св. 34, Београд 1998-1999, 23; Б. Ивановић, *Њеџош, антрополошки атлас*, Подгорица 2002, 87.

²⁸ Упореди: С. S. Coon, *The Races of Europe*, New York 1939; Б. Ивановић, *Црна Гора и Црногорци у антрополошкој литератури на крају XX вијека*, Гласник АДЈ, св. 34, Београд 1998-1999, 24; Б. Ивановић, *Њеџош, антрополошки атлас*, Подгорица 2002, 87.

ске популације доводи у везу са аутохтоном балканском континенталном варијантом европског становништва које је било старије од медитеранског и води поријекло од потомака горњопалеолитских Европљана²⁹.

Валериј Павлович Алексејев, П. Влаховић и Б. Ивановић (1985) су, на основу анализа остеолошког материјала са неких локалитета из Црне Горе, запазили да се на савременим црногорским популацијама може уочити одређена сличност са древним становништвом Балканског полуострва и оним комбинацијама које су типичне за мезолитско и ранонеолитско становништво Ђердапског подунавља³⁰.

Примјери који су напријед наведени јасно потврђују да се на просторима Црне Горе, посебно у њеним високо планинским предјелима, могу издвојити локални типови у оквиру динарског антрополошког типа.

6

Савремено црногорско становништво посједује неке антрополошке особине по којима се и сада разликује од савремених европских популација. Проучавања раста и развоја дјете од 6 до 17 година су показала да се у Црној Гори многе антрополошке специфичности развијају већ у току раста³¹. Уочена је натпросјечна брахикефализација и бизигоматична ширина. Црногорци се по индексу главе налазе на челном мјесту испред свих европских заједница.

Интензитет пораста поменутих и других параметара је, по налазима на Ђипуру (Цетиње), веома велики, што се не запажа код осталих европских етничких заједница. Ови параметри код других европских заједница или стагнирају или опадају а у савременим црногорским популацијама показују даљи пораст. Повећава се дужина и ширина главе. Због тога се мијења индекс главе, расте ширина лица и добија натпросјечне вриједности у односу на друге европске заједнице³².

Међу чиниоцима који оваквим разликама доприносе не би требало занемаривати природну средину, еколошке, друштвене и културно-историјске утицаје.

7

Проучавање антрополошких одлика Црногораца, ради утврђивања њиховог антрополошког статуса, као што се из претходних излагања види, има шири научни значај. Отвара многа питања и проблеме који су тијесно повезани са настанком и развојем сваке етничке заједнице.

²⁹ А. N. Poulianos, *Montenegrins versus other Balkan people*, Посебна издања Антрополошког друштва Југославије, св. 3, Београд 1976.

³⁰ Упореди: В. П. Алексеев, П. Влаховић, Б. Ивановић, *К морфологическој карактеристике илцријскозо населенија Черногорици*, Советскаја етнографија, 6, Москва 1985, 55; Б. Ивановић, *Њеџоци, антрополошки ајлас*, Подгорица 2002, 87.

³¹ Б. Ивановић, *Онџоџенейски развој и антрополошке карактеристике омладине Црне Горе*, Црногорска академија наука и умјетности, књ. 20, Одјељење природних наука, књ. 12, Титоград 1985; Б. Ивановић, *Дурмијорци, антропо-еколошке особине*, Титоград 1987, 48.

³² Б. Ивановић, *Антропогенеза и адаптација Црногораца*, Гласник АДЈ, св. 35, Београд 1999-2000, 44; Б. Ивановић, *Њеџоци, антрополошки ајлас*, Подгорица 2002, 87.

Новија археолошка открића и антрополошка обрада актуелних популација у Црној Гори уноси ново свијетло у ту проблематику. Археолошка открића и антрополошке анализе указују да су припадници палеолитских и мезолитских популација (Црвена стијена, Петровићи) у Црној Гори живјели на ширим просторима и о томе оставили поуздана свједочанства у материјалној култури и хронологији њеног развоја на тим просторима.

Неки налази с краја бронзаног и почетка гвозденог доба (X до V вијек прије нове ере) у Црној Гори показују велику антрополошку сличност (масивност скелета, ширина и висина лица, на примјер) са мезолитским и ранонеолитским популацијама из Подунавља (Лепенски вир, Власац и друге) и осталих европских простора. Ово становништво је већ у то вријеме имало неке одлике које су указивале на почетак развоја динарског типа који је крајем XIX вијека дефинисан на основу црногорских биофизичких одлика.

Антрополошки материјал из гвозденог доба (Петровићи, Будва, X-V вијек прије нове ере), који се везује за Илире, упућује на њихову изразиту антрополошку повезаност са медитеранским антрополошким комплексом, јер га карактерише долихокефалија, мале размјере лица и јак хоризонтални профил и уочава велика антрополошка хетерогеност, прије свега динарског, медитеранског, нордијског и других антрополошких типова³³.

Антрополошки комплекс из раног гвозденог доба из Црне Горе разликује се од антрополошког комплекса претходних неолитских и енеолитских популација јер се оне из гвозденог доба одликују уским лицем, грацилнијим скелетом и долихоидним лобањама. Међутим, антрополошке особине праисторијског становништва из неолитског и енеолитског доба из Црне Горе не показује сличност ни са антрополошким комплексом становништва из римског и словенског периода. Али, занимљиво је што антрополошки комплекс становништва из гвозденог доба у Црној Гори има доста сличности са антрополошким особинама средњовјековних популација са Ћипура (Цетиње, XV-XVII вијек), а преко тога и са савременим становништвом Црне Горе³⁴.

Развој динарског антрополошког типа, као што је истицано, историјски тече од неолитских и енеолитских старобалканских популација. Међутим, он је описан и уведен у науку по биофизичким одликама Црногораца тек крајем XIX вијека (Деникер). Због тога су Црногорци сматрани за најтипичније представнике динарског варијетета. Међутим, новија антрополошка проучавања указују да то схватање сада треба кориговати јер Црногорци посједују и неке атипичне динарске особине. На основу тих особина многи истраживачи издвајају поједине локалне црногорске популације и указују да оне имају своје исходиште, односно

³³ Б. Ивановић, *Анџиоџенеза и адапџација Црноџораца*, Гласник АДЈ, св. 35, Београд 1999-2000, 39; Б. Ивановић, *Њеџош, анџроџолошки аџлас*, Подгорица 2002, 88-89.

³⁴ Б. Ивановић, *Анџиоџенеза и адапџација Црноџораца*, Гласник АДЈ, св. 35, Београд 1999-2000, 47.

сличност, у старобалканским популацијама па се због тога биофизички разликују и од ранијих и од савремених европских заједница. Из ових разлога црногорске популације заузимају посебно мјесто међу савременим популацијама Европе и Свијета.

Petar VLAHOVIĆ

*ANTHROPOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE MONTEGRINS
(A CONTRIBUTION TO THE RESEARCH)*

Summary

In this contribution we will focus on some issues which, from the anthropological perspective, throw light on the formation of the human population of Montenegro, from pre-history until the present day. Some of those issues are as follows: traces of human life within Montenegro in prehistory, identification of individual populations by their anthropological characteristics, as well as a review of the anthropological characteristics of present-day populations in Montenegro and their place on the anthropological map of Europe. Due attention will also be given to the emergence and development of the Dinaric anthropological type.

The Dinaric type has been described and scientifically categorized on the basis of the biophysical characteristics of the Montenegrin population at the end of the 19th century (J. Deniker). It is for this reason that Montenegrins are considered typical representatives of the Dinaric racial type, which is indeed in essence what they are. However, recent anthropological research has shown that Montenegrins possess certain anthropological characteristics which are not typical of the Dinaric racial type (large head, large wide face, hair colour, skin colour, weight and corpulence, for instance).

The aforementioned indicators have been used by some of the anthropologists who discovered them as a basis for isolating a number of local sub-types in the Montenegrin population and to connect their origins with the prehistoric characteristics of the historical Balkan and European population. This research and other anthropological indicators demonstrate that the Montenegrins occupy a special place on the anthropological map of Europe and the world.